

مازگشت از قرآن

تدری بر قرائت نبوی از جهان

عبدالله نصیری

۱۳۹۸

سرشناسه: نصری، عبدالله، ۱۳۳۲ -

عنوان و نام پدیدآور: بازگشت از قرآن؛ نقدی بر قرائت نبوی از جهان/ عبدالله نصری.

مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: پانزده، ۲۵۸ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۶-۷۵۹-۲

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه.

عنوان دیگر: نقدی بر قرائت نبوی از جهان.

موضوع: وحی - اسلام

موضوع: Revelation - Islam

موضوع: مجتهد شبستری، محمد، ۱۳۱۵ - - دیدگاه درباره وحی

موضوع: مجتهد شبستری، محمد، ۱۳۱۵ - - نقد و تفسیر.

شناسه افزوده: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی

شناسه افزوده: Elmi - Farhangi Publishing Co

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ ۷۲۳ ن ۶۳۰۳ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۳

شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۲۰۹۰۹

بازگشت از قرآن

نقدی بر قرائت نبوی از جهان

نویسنده: عبدالله نصری (استاد فلسفه دانشگاه علامه طباطبائی)

چاپ نخست: ۱۳۹۰

شماره: ۱۰ نسخه

حروفچینی و آماده‌سازی: انتشارات علمی و فرهنگی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ نشر علمی و فرهنگی کتیبه

حق چاپ محفوظ است.

انتشارات
علمی و فرهنگی

اداره مرکزی و مرکز پخش: خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، چهارراه حقانی (چهارم تیر) کوچه

کمان، پلاک ۲۵؛ کدپستی: ۱۵۱۸۷۳۶۳۱۳؛ صندوق پستی: ۹۶۴۷ - ۱۵۸۷۵؛ تلفن اداره مرکزی:

۸۸۷۷۴۵۶۹ - ۷۰؛ فکس: ۸۸۷۷۴۵۷۲؛ تلفن مرکز پخش: ۸۸۶۶۵۷۲۸ - ۲۹؛ تلفکس: ۸۸۶۷۷۵۱ - ۴۵

آدرس اینترنتی: www.elmifarhangi.ir info@elmifarhangi.ir

وبسایت فروش آنلاین: www.farhangishop.com

فروشگاه مرکزی (پرنده آبی): خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، بین بلوار گلشهر و ناهید، کوچه گلفام،

پلاک ۷۲؛ تلفن: ۲۲۰۲۴۱۴۰ - ۳

فروشگاه یک: خیابان انقلاب، روبه‌روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۱۶ - ۶۶۹۶۳۸۱۵ و ۶۶۴۰۰۷۸۶

فروشگاه دو: میدان هفت تیر، خیابان کریمخان زند، بین قائم مقام فراهانی و خردمند، پلاک ۱۳؛

تلفن: ۸۸۳۴۳۸۰۶ - ۷

فروشگاه سه: خیابان کارگر شمالی، روبه‌روی پارک لاله، نبش کوچه ستاره، نمایشگاه و فروشگاه

محصولات فرهنگی سازمان تأمین اجتماعی، پلاک ۱

فهرست مطالب

پیشگفتار..... یازده

بخش اول: نظریه استدلال‌ها

فصل اول: تبیین نظریه..... ۳

پرسش اصلی..... ۴

کلیدواژه‌ها..... ۵

نفی کلام خدا..... ۶

قرآن، کلام پیامبر..... ۸

فصل دوم: استدلال‌های نظریه..... ۱۰

امکان فهم وحی..... ۱۳

فهم تبعدی..... ۱۶

کلام بشری، لازمه هدایت..... ۱۷

بعثت و بشری بودن کلام..... ۱۸

نسبت شاعری..... ۱۹

۲۱	قرائت نبوی از جهان
۲۵	فصل سوم: وحی یا تجربه‌های پیامبر
۲۵	تجربه‌های شخصی پیامبر
۲۸	نقش خدا در تجربه‌های پیامبر
۳۰	تعریف وحی
۳۲	دخالت پیامبر در وحی
۳۳	نفی آیات مسموع
۳۶	نقدان دلائل عقلی
۳۸	پیامبر یا بلای کور
۴۱	تلقی جدید از وحی
۴۳	اشکالات تفسیر سنتی وحی
۴۴	انزال وحی
۴۷	فصل چهارم: ارتباط زبانی و فهم
۴۷	ارتباط زبانی
۴۹	مشکل فهم
۵۶	افعال گفتاری
۶۲	گوینده انسانی
۶۶	فهم اگرستانسیال
۷۱	فهم روایت گونه
۷۷	فصل پنجم: تحریف‌ها و فهم‌های غلط
۷۷	تحریف سخنان ابن عربی
۸۱	نسبت ناروا به علامه طباطبایی
۸۴	نقد فیلسوفان و متکلمان
۸۸	فهم غلط از ملاصدرا

تعارضات.....	۹۰
فصل ششم: لوازم نظریه.....	۹۵
لوازم کلام نبوی.....	۹۵
نفی اعجاز قرآن.....	۹۶
لوازم نظریه در فهم قرآن.....	۹۷
ادعای گزاف.....	۹۹

بخش دوم: مبانی و پیش فرض ها

فصل اول: خدا.....	۱۰۳
عدم اثبات خدا.....	۱۰۳
نفی صفات خدا.....	۱۰۸
تصویر غلط از خدا.....	۱۱۲
قاعده نفی صفات.....	۱۱۶
فصل دوم: نفی نبوت.....	۱۲۳
تلقی غلط از نبوت.....	۱۳۰
نفی عصمت.....	۱۳۴
فصل سوم: وحی.....	۱۳۹
تعریف وحی.....	۱۴۱
کاربردهای وحی در قرآن.....	۱۴۲
کیفیت نزول وحی.....	۱۴۴
تغییر مکان وحی.....	۱۵۲
فصل چهارم: نفی دین.....	۱۵۵
دین بر ساخته انسان.....	۱۵۷
فصل پنجم: چگونگی سخن گفتن خدا.....	۱۶۵

۱۷۷	فصل ششم: قرآن، روایت پیامبر.....
۱۷۷	کاربرد واژه «آیه».....
۱۷۹	زیست جهان پیامبر.....
۱۸۱	تفسیر به رأی.....
۱۸۵	واژه «قرآن».....
۱۸۹	فصل هفتم: زبان انسانی و انکار قرآن.....
۱۸۹	گوینده انسانی.....
۱۹۱	یادداشت‌های متن.....
۱۹۳	عدم دلیل شواهد.....
۱۹۷	جهان‌بینی انسانی.....
۱۹۹	انزال کتاب.....
۲۰۲	شیوه مخاطب.....
۲۰۳	علم و ایمان پیامبر.....
۲۰۶	نقد نظریه رقیب.....
۲۰۹	فصل هشتم: فهم و تفسیر.....
۲۰۹	انسانی بودن متن.....
۲۱۱	تفسیر یا نمود دیدن.....
۲۱۱	فهم بین‌الاذهانی.....
۲۲۲	معیار تفسیر.....
۲۲۴	حقیقت یا نسیت در فهم.....
۲۲۷	تفسیر و فهم قرآن.....
۲۳۰	ظهور کلام.....
۲۳۴	ادعای عجیب.....
۲۳۷	فصل نهم: تجدید نظر در عبادت.....

۲۴۳	فصل دهم: توصیه‌های شبستری
۲۴۳	توصیه اول
۲۴۴	تحلیل و نقد
۲۴۵	توصیه دوم
۲۴۵	تحلیل و نقد
۲۴۶	توصیه سوم
۲۴۷	تحلیل و نقد
۲۴۸	توصیه - چهارم
۲۴۹	تحلیل و نقد
۲۵۰	توصیه پنجم
۲۵۱	تحلیل و نقد
۲۵۲	توصیه ششم
۲۵۳	تحلیل و نقد
۲۵۳	توصیه هفتم
۲۵۴	تحلیل و نقد
۲۵۷	فهرست منابع

يَا مَعْزُرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ
 آنچه چنانکه باید قدر و منزلت خداوند را نشناختند هنگامی
 که گمانند خدا هیچ چیز بر هیچ بشری نازل نکرده است.
 (انعام، ۹۱)

پیشگفتار

بزرگا بزرگی دها بی کسم	تویی یاورن بخش و یاری رسم
نیاوردم از خانه چیزی نخست	تو دانی همه چیز من یز توس
چو کردی چراغ مرا نوردار	ز من باد مشعل گدازد و دار
به کشتن تو دادی تنومندی ام	تو ده ز آنچه کِشتم بر من دادم
گریوه بلند است و سیلاب سخت	میپچان عنان من از راه بست
از این سیل گاهم چنان ره گذار	که پل نشکند بر من این رودبار
عقوبت مکن عذرخواه آمدم	به درگاه تو روسیاه آمدم
سیاه مرا هم تو گردان سپید	مگردانم از درگهت ناامید

تحلیل پدیده وحی یکی از مسائلی است که مورد توجه روشنفکران

دینی قرار گرفته است. تنی چند از روشنفکران ایرانی و اندیشمندان جهان عرب در باب این مقوله دینی به بحث پرداخته‌اند و هر یک بر اساس مبانی فکری خود سعی کرده‌اند تا به راز گشایی از آن پردازند. از آغاز شکل‌گیری کلام و فلسفه اسلامی، اندیشمندان مسلمان به تبیین و تحلیل وحی پرداختند. تحلیل‌های آن‌ها مبتنی بر یک سلسله‌مبانی و پیش‌فرض‌های اساسی بود، چرا که پدیده وحی را از ارکان اعتقاد به نبوت می‌دانستند. از این‌رو، در ابتدا به بحث از ضرورت نبوت می‌پرداختند. تبیین‌های آن‌ها نیز از مسئله نبوت مبتنی بر تصویری بود که از خدا داشتند. آن‌ها پس از اثبات عقلی وجود خدا، به بحث در باب صفات او می‌پرداختند و اینکه او یک حقیقت ماورای طبیعی و شخصی است، نه یک موجود مبهم و بی‌صورت ماورای مادی. خدای فیلسوفان، متکلمان و عارفان اسلامی دارای مجموعه‌ای از صفات است. اگر هم این خدا دارای صفات انسان‌وار است، عاری از همه نقایص انسانی است.

مراد از بیان این مطلب این است که هر اندیشمندی که می‌خواهد به تبیین وحی پردازد، در ابتدا باید تصویر خدا را از خدا مشخص کند، چرا که اگر کسی به یک واقعیت غیرمادی بی‌صورت و مبهم معتقد باشد و نام او را خدا بگذارد، با پذیرش چنین خدایی که هیچ صفتی از جمله حکمت و هدایت‌گری ندارد، دیگر بحث از نبوت لزومی پیدا نمی‌کند، تا چه رسد به مسئله وحی.

در باب وحی چند پرسش اساسی وجود دارد که نباید به خلط میان آن‌ها پرداخت:

۱. ضرورت وحی
۲. ماهیت و منشأ وحی
۳. کیفیت نزول وحی

متفکران اسلامی در باب ضرورت وحی و منشأ آن هیچ گونه اختلاف نظری نداشتند و تحلیل‌های آن‌ها مربوط به کیفیت وحی است. یعنی چگونه یک حقیقت غیرمادی به صورت الفاظ بشری درآمده است. اگر کسی هیچ یک از تحلیل‌های اندیشمندان اسلامی را در باب کیفیت نزول وحی نپذیرد و خود بخواهد نظریه جدیدی ارائه بدهد، نمی‌تواند نظریه‌ای ارائه دهد که اصل وحی و به تبع آن نبوت انکار شود. در واقع، آنچه با این دیدگاه تبیین می‌شود دیگر وحی قرآنی نیست، بلکه تحلیل تجربه‌های عرفانی شخصی است که به دروغ ادعای نبوت کرده است.

پذیرش نبوت و وحی مبتنی بر یک سلسله پیش‌فرض‌هاست. کسی که می‌خواهد به تحلیل وحی بپردازد، در ابتدا باید مبانی و پیش‌فرض‌های خود را مشخص کند.

برخی روشنفکران دینی تصور کرده‌اند که به دست از وحی برداشته‌اند، در آغاز این بحث، مبانی و پیش‌فرض‌های خود را مشخص نکرده‌اند و به غلط دیدگاه خود را به عنوان یک نظریه دینی مطرح کرده‌اند. در واقع، آن‌ها به تفسیر واقعیتی می‌پردازند که ربطی به وحی ندارد، چرا که حقیقت وحی دارای ارکان و مقومات خاصی است که اگر آن‌ها حذف شود، دیگر با پدیده‌ای به نام وحی مواجه نخواهیم بود.

دیدگاه‌های دوگانه دکتر سروش در تحلیل وحی نمونه‌ای از آفات است که به انکار وحی و نبوت می‌انجامد و ما در کتاب‌های انکار از آن و نقدی بر رؤیاهای رسولانه به تحلیل و نقد ابعاد گوناگون آرای ایشان پرداخته‌ایم. در کتاب دوم بر این نکته تأکید ورزیده‌ایم که مهم‌ترین پیش‌فرض سروش اعتقاد به یک خدای بی‌صورت است که دارای هیچ صفتی نیست، و لازمه این تلقی از خدا این است که او فاقد صفات حکمت و هدایتگری است تا بر اساس آن بخواهد پیامبرانی برای رشد و کمال انسان‌ها ارسال کند.

یکی دیگر از شخصیت‌های فکری معاصر که در باب وحی مباحثی را مطرح کرده آقای محمد مجتهد شبستری است. ایشان در سلسله مقالاتی که با عنوان «قرائت نبوی از جهان» منتشر ساخته، به ارائه نظریه‌ای در باب وحی پرداخته که لازمه پذیرش آن چیزی جز انکار وحی اسلامی نیست. کسی که قرآن را نه کلام خدا، که کلام پیامبر می‌داند و در واقع منشأ الهی وحی را انکار می‌کند و آن را چیزی جز فهم و قرائت پیامبر از جهان هستی نمی‌داند، با تحلیل پدیده‌ای به نام «وحی» در نظر اسلام معتقد نیست. بحث‌های شبستری به اختصار در کتاب «انکار قرآن» مطرح شده است. ایشان علاوه بر مقالات پانزده گانه «قرائت نبوی از جهان»، کتابی با عنوان «نقد بنیادهای فقه و کلام منتشر کرده‌اند که برخی طالب آن در ارتباط با تبیین وحی است. صاحب این قلم پس از مطالعه اثر تصمیم گرفت تا دیدگاه شبستری را در یک اثر مستقل به تفصیل بررسی کند.

شاید برای خواننده نکته سنج این پرسش پیش آید که چرا نام کتاب بازگشت از قرآن است. بدون شک غرضی در کار بوده اما این غرض مبتنی بر مرض نبوده، بلکه هدفی علمی در پس این عنوان نهفته است. می‌دانیم که احیاگران دینی از سید جمال‌الدین طالقانی، معاصری، شریعتی و دیگر بزرگان همه از بازگشت به قرآن یاد کرده‌اند، چرا که آن‌ها پیامبر را راوی کتاب الهی می‌دانستند که خداوند برای هدایت بشر از سال کرده و آموزه‌های آن برای زندگی فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی افراد انسانی حیات‌بخش است. آنها با توجه به مبانی فلسفی و کلامی خود قرآن را نه کلام محمد، که کلام خدا می‌دانستند، که خطایی در آن راه ندارد و آموزه‌های آن ابدی است؛ اما کسانی چون سروش و شبستری که قرآن را نه کلام خدا می‌دانند و نه خطاناپذیر و ابدی، و نه آموزه‌های آن را برای زندگی دنیوی انسان‌ها حیات‌بخش می‌دانند، در مقابل دیدگاه احیاگران، باید اندیشه آن‌ها را بازگشت از قرآن نامید.

قرآن دارای ویژگی‌های خاصی است که اگر به بهانه قرائت جدید حذف شود آنچه باقی می‌ماند دیگر قرآن نخواهد بود.

آیا نظر روشنفکرانی که قرآن را یک متن بشری می‌دانند که یا حاصل رویاهای یک فرد عادی است یا قرائت و تفسیر وی از جهان، با نظر احیاگرانی که قرآن را دارای منشائی الهی و نازل شده بر پیامبر می‌دانند یکی است؟ دیدگاه اول نه با خود آیات قرآن سازگاری دارد و نه از پیش فرض‌های کلامی و فلسفی متقن برخوردار است.

سکات الهی به قرآن و نفی انزال آن بر یک پیامبر برگزیده خدا، و در عین حال انکار متن بشری دانستن عقیده‌ای جز انکار قرآن نیست. با این طایفه، منوان کتاب چیزی جز لوازم علمی یک نظریه نیست.

در کتاب حاضر - که عهده‌دار این مقصود است - سعی شده تا علاوه بر تحلیل و نقد نظریه قرائت نبوی از جهان، مبانی و پیش فرض‌های آن نیز بررسی شود. اینکه توفیق تا چه حد رفیق این راه شده بر عهده صاحب نظران است. امید است که نقدهای آن‌ها مدد رسان مؤلف در تبیین و تحلیل صحیح وحی باشد.

سوم بهار ۱۳۹۶

پنجم جمادی‌الاولی ۱۴۳۹